

daha ZARFININ ANLAM VE KULLANILIŞLARI

TALÂT TEKİN

Son zamanlarda yazılan Türkiye Türkçesi gramerlerinin başlıcalarında *daha* kelimesi hakkında verilen bilgiler oldukça eksik ve birbirinden epeyce farklıdır. Bunlardan Deny'ninkinde *daha* için başlıca üç anlam¹, Emre'ninkinde -ikisi birbirinden farksız, öbür ikisi de birbirine çok yakın olmak üzere- beş anlam tesbit edilmiş², Kononov'ununda de *daha*'nın kullanımına ait birkaç örnek vermekle yetinilmiştir.³ Bu gramerlerin *daha*'yı tanımlama ve sınıflamaları da birbirinden farklıdır. Deny bu kelimeyi, *nicelik zarfı* (= adverbe de quantité) ve *zaman zarfı* (= adverbe de temps) olarak kullanıldığını da belirtmekle beraber, *nütelik zarfları* (= adverbess de manière) bölümüne almış, Emre ile Kononov ise öbür kullanımışlarını dikkate almayıarak *zaman zarfları* bölümüne sokmuşlardır. Emre, ayrıca, "Eylemin kılınmasını veya kılınmamasını bildiren bir zaman ulacıdır." diye kelimenin yanlış bir tanımını da vermiştir. Türk dili gramerinin birçok bölüm ve bölümcükleri hakkında olduğu gibi *daha* kelimesi için verilen bu eksik ve birbirinden farklı bilgiler bizi bu kelimenin çeşitli anlam ve kullanımışları üzerinde küçük bir inceleme yapmağa sevk etti. Bu konudaki çalışmamızın sonuçlarını sunuyoruz.

1. *daha* kelimesi, sayı sıfatları ile yapılmış tamlamaların sonuna getirilerek mevcut miktara bildirilen miktar kadar ilâve olduğunu veya olunacağını ifade eder. Bu kullanımış ile *daha*, bir edattır:

Bir sigara *daha yakıyorum.* (= Önce yaktıklarına ilâve olarak...)

(Sait Faik)

Akşama bir saat daha var. (= Geçen zamana ilâve olarak...)

Beş kilometre *daha yürüyeceksiniz.* (= Yürüdüğünüz mesafeye ilâve olarak...)

Bu anlamıyla *daha*, "bir kere", "bir defa" gibi zarf guruplarının da sonuna gelebilir :

Bir kere *daha söylüyorum; iyi dinleyin.*

Bir defa *daha tecrübe et; belki muvaffak olursun.*

Bu şekil ifadelerde "kere" ve "defa" kelimeleri kaldırılabilir. Böylece bir *daha* şekli meydana gelir:

"*Cihana bir daha gelmek hayal edilse bile,*

Avunmak istemeyiz öyle bir teselliyle."

(Yahya Kemal Beyath)

¹ Deny, J.: *Grammaire de la langue turque*, Paris, 1921, s. 270-272, (Türkçe tercümesi: Elöve, A. U.: *Türk dili grameri*, İstanbul, 1941, s. 262 - 264).

² Emre, A. C.: *Türk dilbilgisi*, İstanbul, 1945, s. 361 - 362.

³ Kononov, A. N.: *Grammatika sovremennogo turestskogo literaturnogo yazıka*, Moskva - Leningrad, 1956, s. 160 ve 284.

bir daha gurupu, böylece, "artık, bundan sonra" anlamını kazanır :

Bir daha seni hiç üzmiyeceğim, anneciğim. ⁴

Matematikte, sayı adlarının sonuna getirilerek toplama bildirir :

İki, iki daha: dört.

daha'nın bu kullanılışından çıkmış olan *az daha* deyimi "az kalsın" anlamında kullanılır :

Dikkatli olsan-a, evlâdım: az daha çiğnenecektin!

Not : 1. *daha* kelimesi, bu anlamıyla, miktar bildiren tamlamaların başına da getirilebilir :

Akşama daha bir saat var.

Bu şekil kullanışla "Akşama bir saat daha var." şekli arasında, pek kesin olmamakla birlikte, ince bir fark vardır. Birinci yani *daha*'nın sona alındığı şekil objektif bir ifade tarzı olduğu halde, *daha*'nın öne alındığı ikinci tarz ifadede kalan vaktin çoğumsandığı sezilmektedir. ⁵

Not : 2. Miktar ilâvesi anlamı ile *daha* tek başına da kullanılabilir. Bu çeşit kullanışta belirsiz bir miktarın mevcuda katıldığı veya katılacağı bildirilmiş olur :

Daha çalışacakmış. (= Çalıştığı süreye ilâve olarak...)

Daha bekliyecek miyiz?

Bu kullanıştan "bundan fazla, bundan başka" anlamı çıkar :

"Daha nem olacaktın, bir tanem?

Gülen ayvım, ağlayan narımsın."

(Bedri Rahmi Eyüboğlu)

Tek başına kullanıldığı zaman *daha*, zarftır.

2. Olumsuz cümlede veya cümlecikte, öznenin, nesnenin veya yüklemnin başına getirilerek fiilin, konuşma ânına kadar kalmamış olduğunu bildirir. Bu kullanılışı ile *daha*, "henüz" zarfının anlamdaşı olur :

"Mektepten kaçtığım o şahane günlerdeyim,

Daha ne derdi, ne mihneti kapımı çalmış."

(Cahit Sıtkı Tarancı)

"Daha deniz görmemiş bir çoban çocuğuyum!"

(Kemalettin Kamu)

⁴ Deny, *daha* için, ilk olarak "bir aksiyonun yenileşmesi, tekrarı" anlamını verdikten sonra "Daha yarın gelecek", "Daha gelmiyecek" örneklerini sıralıyor. Olumlu cümlede "tekrar, bir daha", olumsuz cümlede de "artık" anlamına gelen bu kullanılışlar halk ağzına mahsustur; edebî dilde "Daha yarın gelecek" gibi bir ifade yoktur.

⁵ Deny, yer değişmesi halindeki anlam farkını "Daha altı ay var" ve "Altı ay daha var" cümleleri ile belirtmeğe çalışıyorsa da muvaffak olamıyor. "Daha altı ay var" cümlesi, Deny'nin sandığı gibi, "Ancak altı ay var" anlamında değildir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu ifade şeklinde kalan vakti azımsama değil, tersine, çoğumsama vardır.

*"Hava keskin bir kömür kokusuyle dolar,
Kapandırdı daha gün batmadan kapılar."*

(Ahmet Muhip Dranas)

Sıra cümlelerde, sebep cümlesi görevinde olan cümlenin yükleminden önce getirilerek temel cümlede bildirilen fiilin kılınması için vaktin müsait ve erken olduğunu bildirmeğe yarar:

Saat daha bir buçuk; sinemaya yetişebiliriz.

Geçmiş zamanlı cümlelerde "dün, bugün, şimdi" gibi zarflarla zarf görevindeki grupların başına getirilerek fiilin kılınış zamanının yakınlığını ifade eder:

"Daha dün en akur ölümlere güldünüz."

(Kemalettin Kamu)

"Daha dün-kü şair, üslûbuna sürdüğü alacalı renklerle bir hafta içinde, soluk bir eski elbise zavallılığına düşerken, sıfatsız, teşbihsiz, istiaresiz Homiros, saf bir billûr ehramı gibi, hâlâ güneşin ışıklarını güneşe aksettirip duruyor."

(Ahmet Haşim)

3. Yüklemin başına getirilerek fiilin kılınışının belli bir başlangıçtan konuşulan âna kadar devam ettiğini bildirir. Bu kullanılışı ile de "hâlâ" ve "elân" zarflarının anlamdaşı olur:

"Sen daha akullanmıyacak mısın?"

"—Daha uyuyor mu? Öğleler oldu ayol..."

(Hüseyin Rahmi)

4. Karşılaştırmada sıfatların başına getirilerek birinci unsurun, vasıfça, ikinciden üstün olduğunu pekiştirmeğe yarar :

Sağlık servetten daha değerlidir.

"Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler."

(Mustafa Kemal)

Karşılaştırmada üstünlüğün derecesi de bildirilebilir. Bu takdirde bir kere daha, bir kat daha gibi şekiller meydana gelir:

"Baktım: konuşurken daha bir kerre güzeldim."

(Yahya Kemal Beyatlı)

Not : *daha*'nın bu kullanılışından *daha doğrusu*, *daha bir* gibi bazı deyimler de çıkmıştır:

"Üç beş gönüldeş bir araya geldik mi, Fuzuli'den, Baki'den, hattâ Neşati ile Nazim'den beyitler gazeller okuyoruz, sohbetin, içkinin yardımıyla onlar coşturuyor. Daha doğrusu coşmak için bahane arıyoruz da o şiirlerin bizi sardığını sanıyoruz."

(Nurullah Ataç)

"İçince daha bir âşkım sana,

Esrik bakışlı yâr!"

(Yılmaz Tümer)

daha kelimesinin tesbit edebildiğimiz anlam ve kullanılışları bunlardır. Yukarıdan beri verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere *daha* kelimesi Türkçede hem edat (1. ve 4. maddeler), hem de zarf olarak (2. ve 3. maddeler) kullanılmaktadır. Edat olarak kullanılışı da iki türdür: 1. Miktar katılmasını ifade eden edat, 2. karşılaştırmada sıfatların anlamını pekiştiren edat.